

E.Qobilova

Qo'qon universiteti Ta'lim kafedrasida dotsenti
Irodaxon Xaydarova, Radjabova Gulnora
2-bosqich magistrantlari

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalq an'analari, urf-odatlarining, yosh avlodni milliy an'analarimiz ruhida tarbiyalash Xalq donishmandligi, bo'lgan e'tibor, bu borada olib borilayotgan islohatlar haqida fikr yuritildi.

Kalit so'zlar: an'ana, odat, marosim, qo'shiq, odob ta'lim, bilim san'at, qobiliyat, urf-odat.

O'zbek xalqi o'zining uzoq tarixi davomida yaratilgan ta'lim-tarbiyaga oid boy merosga ega. Bundan tashqari, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do'stlik, iymon-e'tiqod, mehr-oqibat, odoblilik kabi umuminsoniy fazilatlarni shakllantirishning o'ziga xos tajribasini to'plagan. Bizga ma'lumki, ma'naviy-axloqiy fazilatlar hech qachon o'z-o'zidan vujudga kelmaydi, balki ularning kelib chiqishining haqiqiy manbai, ularni keltirib chiqargan sabablar va harakatga keltiradigan kuchlar mavjuddir. Zero, har qanday axloqiy qoidalar muayyan tarixiy zaruriyat natijasiga vujudga keladi va muayyan qonuniyat asosida rivojlanib boradi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari bu tajribaning shakllanishiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Ma'naviyat masalasi ijtimoiy hayotimizning eng asosiy masalalaridan biriga aylanib borayotgan hozirgi davrda xalq an'analari, urf-odatlarining nafaqat tiklanishi, balki yosh avlodni milliy an'analarimiz ruhida tarbiyalash vositasiga aylanishi o'z yechimini topayotgan vazifalardandir. Ta'lim-tarbiya tizimini insonparvarlik yo'nalishini tubdan o'zgartirish va yangi zamon talablari darajasiga ko'tarishning birinchi sharti – unga bir butun tizim sifatida yondoshish va shunga muvofiq, ish olib borishdan iboratdir [6:87]. Yosh avlodda yuksak ma'naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, boy madaniy merosimiz, tarixiy an'analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqloq g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir. Insonlar o'zligini chuqur anglashi, mustaqillikning qadrini tobora teran tushunishi, milliy tafakkurning kengayishi va takomillashuvi, tarixiy hurlik, mustaqillik ruhining uyg'onishini ta'minlash ma'naviyat sohasidagi siyosatimizning asosiy maqsadiga aylandi. Xalq donishmandligining va odobnomasining bu nodir sohasi ijtimoiy va maishiy axloqiy hayotning barcha tomonlarini – xalq og'zaki ijodi, udumlari va marosimlari, diniy-axloqiy ta'limotini o'zida jo qilgan. Urf-odat esa an'anadan farqli o'laroq insonlarning ma'lum holatda xalq tomonidan qabul qilingan qonun-qoidalarga qay darajada amal qilishi bilan belgilanadi. Keksa kishilarga izzat-hurmat ko'rsatish, kattalarning so'zini bo'lmaslik, mehmonni el-yurt orasida qabul qilingan tartibda kutish, to'y-marosimlarni shu hududda qabul qilingan taomillar asosida o'tkazish kabi qator go'zal urf-odatlarimiz xalqimizni

dunyoga tanitgan. Ma'lumki o'sib kelayotgan yosh avlodni milliy an'analar va urf-odatlar vositasida tarbiyalash masalasi o'zbek milliy pedagogikasida o'z ifodasini topgan.

Qadimda Navro'z bayramida musiqa asosiy ikki funksiyani bajargan: bayramning umumiy fonida ijro etiladigan musiqa va Navro'zning maxsus urflari va harakatlarini o'tkazish uchun ijro etiladigan musiqa. Bunga ataylab kasbiy musiqachilar kuylar bastalaganlar. Sosoniylardan bo'lgan Xusrov II Parvizning saroy musiqachisi – mashhur Barbod Navro'z mavzuiga atab bir qancha alohida kuylar yaratgan degan taxminlar bor: "Badi Navro'z", "Sozi Navro'z", "Nozi Navro'z" va boshqalar VI-VII asrlar musiqa madaniyatida keng tarqalgan.

Dostonlar, ertaklar, mehnat-mavsum marosim qo'shiqlari, asotirlar, naqlar, rivoyatlar, afsonalar, maqollar, hikmatlar, qayrovi so'zlar, topishmoqlar, erkalamalar, ovutmachochlar, yalinchoqlar, guldur-guplar, sanamalar, o'yin-kulgilar bilan bog'liq lapar, aytishuv, o'lan, termalar, bolalar qo'shiqlari, ramazon, boychechak, yomg'ir, quyosh, yulduz suv aytimlari, tegishmashochlar, "Navro'z", "Mehrjon", bahor, kuz, qish, yoz aytim-qo'shiq ashulalari, dehqonchilik, chorvadorlik, kasb-hunarmandchilik bilan bog'liq nasriy va nazmiy asarlar xalq musiqa pedagogikasining asosini tashkil etadi. Xalq pedagogikasining tarkibiy qismi bo'lib asrlar davomida yashab kelgan musiqiy pedagogika ajdod-avlodlarning axloqiy, ma'rifiy shakllanishi va kamolotida, jismoniy barkamolligida hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan.

Xalq qo'shiqlarini to'plash va uning xilma-xil variantlarini yozib olish bo'yicha yirik hajmdagi bir qator ishlar qilingan. Xususan, folklorshunos olimlar V.A. Uspenskiy, N. Mironov, E. Romanovskaya, I. Akbarov, Y. Rajabiy, M. Yusupov, F. Karomatov va boshqalar xalqimizning musiqiy me'rosini to'plashga salmoqli hissalarini qo'shganlar. O'zbek xalq an'analari va undan yoshdar tarbiyasida foydalanish masalalariga, pedagog olimlardan S. Temurova, O. To'raeva, Z. Mirtursunov, M. Ochilov, O. Musurmonova va boshqalar ilmiy oydinlik kiritganlar. Xalq qo'shiqlaridan tarbiya manbai sifatida foydalanish muammolari bilan A. Hasanov, H. Nurmatov, S. Habibullayeva, F. To'rayev, R. Tursunov va boshqalar shug'ullanganlar.

Qo'shiqlar musiqa merosimizda muhim o'rin tutib kelgan. Faqat to'yda va azadagina emas, balki hayotning har sohasida qo'shiq insonga ruhiy madad, hamdard va hamroh bo'lib kelgan. Qo'shiqlar xalq an'analari, urf-odatlar bilan chambarchas bog'lanib ketadi va ularga fayz kiritadi ("Yop-yor", "O'lan", "Lapar", "Lirik terma", "Alla", "Kelin salom", "Bayt-g'azal", "Xush kelibsiz", "Yig'i"). Qadimiy adabiy manbalardan bo'lib hisoblanadigan Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit turk" asarida adabiy termin sifatida "Qoshug'" shaklida izoh beriladi va u mazmunan she'r, qasida deb ta'riflanadi. Qo'shiq ijro etuvchilarni ham janr turiga qarab har xil nom bilan atalishi ma'lum: qo'shiqchi, go'yandi, ashulakash, laparchi, yallachi, o'lanchi va h.k.

Yosh avlodga milliy ruh bag'ishlaydigan bunday ulkan ma'naviy me'rosimizning salmoqli bir bo'lagini tashkil etuvchi xalq qo'shiqchiligining ham o'ziga xos an'analari bor. Ular, birinchi navbatda, kuylash uslublari va xalq qo'shiqchiligining janr xilma-xilligi bilan belgilanadi. Mavjud qo'shiqlarni odatda folklorshunos olimlar to'rtta yirik guruhga ajratishadi (mehnat qo'shiqlari, mavsum-marosim va urf-odat qo'shiqlari, lirik qo'shiqlar va termalar). Bu janrlarga mansub qo'shiqlar xalq milliy ohanglari asosida milliy bezaklar

(nola, qochirim, xonish, nolish, salmoq, titratma, forshlag) bilan kuylanishi milliy bo'yoq, milliy kolorit beradi va qo'shiqchilik an'analariga xos milliylik birinchi navbatda,shu mezonga asoslanadi. Milliy an'analar ruhida musiqiy tarbiyalash masalasi ham,ushbu manbalar zamiridan kelib chiqadi.Milliy an'analar ruhida tarbiyalash – har qanday narsani idrok qilish qonun-qoidalaridan kelib chiqqan holda quyidagi to'rt jihatini o'zida mujassamlantiradi,xalq qo'shiqchiligiga xos,bo'lgan,xususiyatlar,haqida,tushunchag, ega bo'lish,bu xususiyatlarni o'z hissiyotidan o'tkazib ko'rish, ularni o'z ruhiyatiga singdirib boorish,bu xususiyatlarni egallab, o'zlashtirishga harakat qilish, undan hayot amaliyotida foydalanish,milliy xususiyatlarni qadrlash, saqlab, avaylash, asrab qolish, uni boyitishga,harakat qilish.Odat va an'analar bir-birisiz mavjud bo'lishi mumkin emas. Ayni paytda ulardan har birining o'z xususiyati va qonuniyatlari bor.

Musiqqa olamida odatlarning turlari ko'p bo'lib, ular-oddiy stereotip tarzida qaytariluvchi harakatlarni o'z ichiga oladi va xatto, avtomat tarzda shakllanib, takrorlanadi. Odatga ko'ra, qo'shiq kuylashdan oldin ovoz apparatlarini ishchi holatga keltirish uchun ovoz sozlash mashqlari olib boriladi. Bu mashqlar ko'p marotaba qaytarilib, kuylovchiga shu darajada yod bo'lib ketadiki, ular o'z-o'zidan o'ylanmasdan qaytariladi.Qo'shiqchilik malakalari ana shunday ko'plab elementlarni odat tusiga kiritish,orqali yuzaga keladi. Shunday xususiyatlardan biri unli tovushlarni shakllantirishdan,iboratdir. Xalq qo'shiqlarini kuylash uslubida unililar o'ziga xos bir oz ochiqroq tarzda kuylanadi. Yoshlarni tayyorlashda xalq qo'shiqlarini pardali qilib, madaniylashtirib kuylashga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. An'analar, shu jumladan, xalq qo'shiqchiligiga xos bo'lgan ayrim urf-odat va an'analariga to'xtalar ekanmiz, biz ularning kelajak avlod ma'naviyatini shakllanishidagi ahamiyati nuqtayi nazaridan quyidagi xulosalar qilish imkoniga ega bo'ldik,milliy an'analar ruhi inson kamolotida muhim o'rin egallaydi va u bolalikdan boshlab singdirilishi muhimdir,o'zbek xalq an'analari va musiqqa san'ati, xususan, qo'shiqchilik bilan bevosita bog'liq bo'lgan an'analari yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi,milliy qo'shiqchilik an'analari ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan o'zbekona yuksak insonparvarlik, do'stlarga sadoqat, Vatanga muhabbat, mehnatga to'g'ri munosabat hamda o'z oriyati, nomusi va vijdonini pokiza saqlash kabi axloqiy xususiyatlarini shakllantirishning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil yakunlari va 2017-yil istiqbollari bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. Xalq so'zi gazetasi. 2017- yil 16-yanvar, №11.

2. Nomoddiy madaniy meros bo'yicha me'yoriy hujjatlar, – T., 2012-y, 2-modda, 1-banddan.

3. Karomatov F.M. O'zbek xalq musiqqa merosi. XX asr. 1-kitob. T.,2020.

4. O'zbek musiqqa tarixi. T.,2011.

5. Азизхонова, М., and Э. Қобилова. "ЁШЛАРНИ МУСИҚИЙ МАДАНИЯТИ ВА МАЪНАВИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МУСИҚИЙ ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 51-57.
6. Qabilova E. THE ROLE OF AZERBAIJAN CLASSICAL MUSIC IN FORMING THE VIRTUE OF INTERNATIONALITY IN STUDENTS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2023. – Т. 12. – №. 02. – С. 27-29.
7. Qobilova E. MUSIQA ONG VA HISLAR O'RTASIDAGI VOSITACHIDIR //Pedagogikada ilmiy izlanishlar. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 28-31.
8. Qobilova E. B. MUSIC AND HARMONY OF MOVEMENT IN THE ACTIVITIES OF MUSICAL AND RHYTHMIC MOVEMENTS //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 212-215.
9. Kabilova E. B. DEVELOPING CREATIVITY IN STUDENTS THROUGH THE LIFE AND WORK OF BOTIR ZAKIROV //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2024. – Т. 12. – №. 3. – С. 197-201.
10. Qobilova E. B. et al. QADIMIY MUSIQIY SAN'ATNING SHAKLLANISH JARAYONI //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 14. – С. 560-565.
11. Bakirovna Q. E. Theoretical And Methodological Basis Of Overcoming Contradictions In Modern Musical And Educational Practice //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 117-120.
12. Қобилова Э. Б. ФОРМИРОВАТЬ ДУХОВНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ФОЛЬКЛОРА ЖАНРА //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 291-295.